

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 343(045)

doi: <https://doi.org/10.33270/03223102.9>

Черней В. В. – доктор юридичних наук, професор, ректор Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0247-263X>;

Мотлях О. І. – доктор юридичних наук, професор, завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Пріоритетні напрями розвитку поліграфологічної діяльності в Україні

Активізація поліграфологічної діяльності в Україні засвідчує її значущість у прийнятті конкретних рішень певною категорією суб'єктів, зокрема в проблемних життєвих ситуаціях, у які потрапляє людина. Поліграфологічні дані забезпечують збирання необхідної інформації, яку в інший спосіб отримати майже неможливо, не використовуючи спеціальні інструментальні засоби, а також відповідні методики та прийоми психофізіологічного впливу на індивіда в процесі проведення такого дослідження. Оцінюючи здобутки в розвитку вітчизняної поліграфології, не можна оминати проблемні її аспекти, одним з яких є законодавча неврегульованість поліграфа та пов'язаної з ним діяльності. Ця прогалина суттєво гальмує повноцінне й системне впровадження отриманих результатів проведених досліджень спеціалістами-поліграфологами на замовлення сторін-ініціаторів. Розв'язання цієї проблеми залежить не лише від технічних чи організаційних можливостей підготовки окремого законодавчого акта, а й від політичної волі українських парламентарів, які мають легалізувати поліграф і діяльність щодо його всебічного впровадження. Висвітлення та аналіз порушеної проблематики становлять **мету** цієї наукової статті. **Методологія.** У дослідженні використано загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ, пов'язаних з упорядкуванням поліграфологічної діяльності в Україні. **Одержані результати.** Обґрунтовано наукову думку про те, що нормативно-правове регламентування поліграфологічної діяльності в нашій державі не є достатнім, і це стоїть на заваді повноцінному використанню результатів проведених спеціалістами досліджень із застосуванням поліграфа. Висвітлено основні позиції та аргументи опонентів поліграфа в контексті законодавчого врегулювання поліграфологічної діяльності в Україні. Увагу зосереджено на неналежній обґрунтованості тверджень щодо повноцінного й системного впровадження цього науково-технічного приладу та отриманих за допомогою нього результатів в окремі напрями практичної діяльності. Доведено упередженість позицій практиків, які вважають, що поліграфологічні дослідження та їх результати можуть перебрати на себе функції основних фактичних даних під час прийняття посадовцями конкретних рішень, зокрема в зібранні та використанні відповідних доказів.

Ключові слова: поліграф; спеціаліст-поліграфолог; поліграфологічне дослідження; поліграфологічна діяльність; законодавча прогалина; нормативно-правове забезпечення.

Вступ

Інтенсифікація процесів діяльності із застосуванням поліграфа в Україні актуалізує питання щодо його легітимізації. На жаль, досі неоднозначним є ставлення до проведених досліджень із застосуванням поліграфа й використання отриманих за його допомогою результатів. Це спричиняє низку проблем для практичних сфер діяльності, зокрема правоохоронної, специфіка якої пов'язана з процедурою та процесами розслідування кримінальних правопорушень. Результати поліграфологічних досліджень часто слугують допоміжними даними під час прийняття відповідних рішень, передусім процесуальних. Однак законодавча неврегульованість застосування поліграфа в нашій державі змушує слідчих і прокурорів обмежено використовувати цей науково-технічний прилад для забезпечення доказів у конкретних кримінальних провадженнях. Національна судова система також не має

послідовного підходу до отриманих досудовим слідством результатів застосування поліграфа як можливих доказів у сукупності з іншою сформованою доказовою базою. Така законодавча колізія ускладнює повноцінне впровадження поліграфа й одержаних за допомогою нього результатів у процеси кримінального судочинства як легітимного науково-технічного приладу. Шлях розв'язання цієї проблеми знаходиться в площині політичної волі вітчизняних парламентарів, які мають прийняти окремий законодавчий акт, що буде спрямований на впорядкування поліграфологічної діяльності в нашій країні. Станом на сьогодні вже дві спроби розробників відповідного законопроєкту були безрезультатними. Відмову приймати окремий законодавчий акт народні обранці обґрунтовували не цілком переконливо. Однак такий підхід, на нашу думку, не відповідає основоположним засадам законності, об'єктивності, усебічності,

неупередженості, прозорості й ефективності використання результатів поліграфологічних досліджень у різних сферах практичної діяльності.

Водночас зауважимо, що окреслена проблематика є актуальною не лише для України, а й для інших країн. Аналіз певних аспектів її дослідження здійснено в наукових працях вітчизняних і закордонних дослідників поліграфа. Наприклад, Ю. Ірха, О. Бутенко, М. Погребницький, О. Манжай, С. Крушинський [1], вивчаючи питання нормативно-правового забезпечення застосування поліграфа в нашій державі, акцентують увагу на його нерозробленості, що додає складнощів для правозастосовної практики кримінального судочинства. Аргументуючи цю думку, дослідниця Н. Дмитренко [2] зазначає, що в українському законодавстві не закріплено поняття «поліграф», а експертиза з його застосуванням – це різновид судових психологічних експертиз, на яку поширюється дія Закону України «Про судову експертизу». Такі експертизи проводять з метою формування доказової бази в судовому процесі чи під час досудового слідства. Схожі висновки обґрунтовують О. Линник та А. Трубнікова [3]. Вони доводять, що, попри відсутність в Україні спеціального законодавчого акта, безпосереднього спрямованого на регулювання застосування поліграфа, інформація, отримана за допомогою нього, є непрямим доказом і підтверджує суб'єктивну значущість конкретних стимулів, які можуть вказувати на факт її приховування особою щодо обставин розслідуваного кримінального правопорушення. Авторки А. Смірнова, А. Туровська, Л. Полуніна [4] також обстоюють власну позицію щодо ефективності застосування поліграфа під час досудового розслідування, посилаючись на позитивну дослідницьку практику різних країн. Водночас учені акцентують на нерозробленості прийомів застосування цього науково-технічного приладу в кримінальному судочинстві України, виокремлюють низку негативних факторів, серед яких: юридична неврегульованість поліграфологічного процесу з відображенням у законодавчих актах; по-друге, відсутність напрацювань з розвитку й забезпечення необхідної інструментальної та методичної бази поліграфологічної діяльності. Дослідник С. Шевченко, аналізуючи питання стосовно суб'єктів адміністративно-правових відносин у проведенні психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа [5], порушує проблематику законодавчої неврегульованості поліграфологічної діяльності, що призводить до системних помилок у роботі спеціалістів-поліграфологів через вади відомчого нормо-проекування. Науковець зауважує, що суб'єкти адміністративних відносин із проведення поліграфологічних досліджень – це фактичні носії прав, обов'язків і повноважень у сфері

забезпечення функцій публічної влади, специфіка роботи яких полягає в отриманні орієнтовної інформації із застосуванням комп'ютерного поліграфа. Дискусійні питання поліграфологічної діяльності висвітлює і закордонна практика. Науковці С. Шумілін, Є. Купряшина, Є. Новікова, В. Потапов, А. Степанюк [6] окреслюють особливості меж використання отриманих поліграфологічних даних у кримінальному процесі. Вони ґрунтуються на досвіді відібрання доказів з посиланням на законодавство США, яке різниться за своєю сутністю для кожного окремо взятого штату. Законність використання поліграфа та результатів досліджень, отриманих із його застосуванням, у правозастосовній практиці Європи вивчали науковці Е. Меєр (E. Meijer) та П. Ван Корпен (P. Van Koperen) [7]. Автори виокремили проблемні аспекти цієї діяльності, визначальною серед яких є її законодавча неврегульованість. Також дослідники В. Гонсалес (V. González), Ф. Толедо (F. Toledo), Д. Гарсія-Гарсія (D. García-García), Е. Пардо (E. Pardo) [8] у науковій статті здійснили поглиблений аналіз наявної судової практики Королівства Іспанії, де використовують результати застосування поліграфа як основу психологічних показань для прийняття рішень у суді. На противагу позитивним аспектам закордонної поліграфологічної практики, є і негативні погляди, зокрема щодо розвитку цієї діяльності. Водночас Л. Фішер (L. Fischer), Б. Пауль (B. Paul), Т. Войґт (T. Voigt) [9] обґрунтували скептичне ставлення до проведених спеціалістами поліграфологічних досліджень. За приклад автори беруть Федеральний суд Німеччини, який піддає сумніву як процедуру виявлення брехні за допомогою поліграфа, так і надійність отриманих поліграфологічних даних та їх обґрунтованість. Ці та інші наукові публікації спонукають до вивчення проблемних питань поліграфологічного процесу й окреслення можливих шляхів їх вирішення.

Тому це наукове дослідження ґрунтується на тому, що в наукових доробках авторів, які вивчали окреслену тему, не здійснено комплексного аналізу проблемних питань, пов'язаних із законодавчою неврегульованістю застосування поліграфа.

Метою статті є аналіз ситуації, що постала в Україні у зв'язку з необхідністю легалізації поліграфологічного процесу для повноцінного використання отриманих за допомогою нього результатів у затребуваних сферах і напрямках практичної діяльності.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі **завдання**:

– висвітлити позиції вітчизняних слідчих, прокурорів, суддів, інших категорій працівників практичних підрозділів, посадовців різних відомств, структур щодо неузгоджених аспектів поліграфологічного процесу в Україні;

– відобразити реальну ситуацію розвитку поліграфологічного процесу в Україні, виокремивши конкретні проблеми законодавчого регулювання цієї діяльності;

– надати обґрунтовані пропозиції щодо впорядкування вітчизняного поліграфологічного процесу з метою його повноцінного та системного впровадження в затребуваних сферах і напрямках практичної діяльності.

Матеріали та методи

Методологічний інструментарій наукового матеріалу обрано з огляду на поставлену мету, специфіку об'єкта і предмета дослідження. Основу інструментарію становить загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ, а також зв'язок із теорією та практикою відображення змісту поліграфологічного процесу за відсутності його законодавчого регулювання. Така ситуація провокує низку проблем для практичної сфери діяльності в застосуванні отриманих за допомогою поліграфа результатів досліджень, проведених спеціалістами-поліграфологами.

Під час підготовки наукової статті використано такі загальнонаукові методи: аналіз – для опрацювання масиву наявної інформації щодо найрізноманітніших підходів опонентів поліграфа в питанні неоднозначності їхнього ставлення до рівня підготовленості й достатньої апробації пов'язаного з ним процесу; синтез – для всебічного висвітлення етапів розвитку поліграфологічної діяльності в Україні шляхом виокремлення її складових у контексті загального розуміння необхідності використання її результатів у конкретних сферах і напрямках практичного застосування; узагальнення – для оцінювання, систематизації та впорядкування наявних проблем вітчизняного поліграфологічного процесу з метою його подальшої легалізації як одного з важливих елементів виконання різних ситуативних завдань у межах конкретної життєвої ситуації.

Теоретичним підґрунтям дослідження слугували результати вивчення матеріалів сучасної вітчизняної та закордонної поліграфологічної практики. До уваги взято новачі напрацювань українських та іноземних вчених і дослідників поліграфа, які обґрунтовано доводять необхідність упорядкування поліграфологічного процесу, що нині знаходиться в стані невизначеності та спричиняє проблеми в застосуванні результатів досліджень, проведених спеціалістами із застосуванням поліграфа.

Емпіричну базу дослідження становлять дані, оприлюднені в офіційних документах Американської поліграфологічної асоціації як фундатора ключових розробок у розвитку поліграфологічного процесу, що спрямовує увагу

на питання нормативного забезпечення діяльності із застосуванням поліграфа.

Результати та обговорення

Реалії розвитку поліграфології в Україні засвідчують позитивні зміни як у ставленні наших громадян до процедури дослідження із застосуванням поліграфа, так і в підвищенні її престижу як порівняно нової міждисциплінарної науки, яка довела свою результативність на практиці. Однак, як майже будь-яка галузь знань, вона не є досконалою, а тому потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, у поліграфології є чимало проблемних аспектів, попри намагання запровадити в цю царину інновації та здобутки позитивного досвіду. Проблематика охоплює як методологічні, так й організаційні та процедурні аспекти цієї діяльності. Ключовим серед них залишається законодавча нерегульованість поліграфологічного процесу в Україні. Це питання не втрачає актуальності з часу активного впровадження поліграфа в різних сферах і напрямках суспільних правовідносин, зокрема в кримінальному судочинстві України. Протягом тривалого часу поліграф і дослідження з його застосуванням вважали ненауковим методом психофізіології. У сучасному суспільстві донедавна побутувало неоднозначне, здебільшого негативне ставлення до поліграфа, яке вкоренилося у свідомості наших громадян ще в радянський період. Згодом його успадкувала молода Українська держава, і значних зусиль необхідно було докласти, щоб подолати панічний страх, пов'язаний з процедурою проведення поліграфологічного дослідження. Поліграф розглядали як прилад, що шкодить здоров'ю людини, а поліграфолога вважали шахраєм чи гіпнотизером [10]. Переломним етапом у формуванні позитивного ставлення до поліграфа стало його впровадження в діяльність правоохоронних органів України в межах кадрового відбору осіб на обіймання відповідних посад, а згодом – в оперативно-розшукову діяльність як орієнтуючої інформації в розслідуванні кримінальних правопорушень. На розвитку вітчизняного поліграфологічного процесу позначилося також прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року. Хоча в ньому і не міститься окремих норм, які регулювали б діяльність щодо застосування поліграфа, однак заборони на виконання таких досліджень також не встановлено. Тобто використання поліграфа є допустимим, а процедура застосування відповідає вимогам законності, оскільки жоден нормативний акт не містить положення про його заборону, адже прилад не порушує прав людини, засад кримінального судочинства чи процесуальних гарантій [11]. Зауважимо, що ще на етапі розроблення цього

Кодексу науковці вносили пропозиції щодо впорядкування питання, пов'язаного з науково-технічними засобами, зокрема поліграфом. Однак ці пропозиції залишилися поза увагою, що нині спричиняє чимало проблем, передусім у сфері кримінального судочинства. У колах вітчизняних слідчих, прокурорів, суддів, інших категорій працівників практичних підрозділів, посадовців різних відомств, структур поширеним є питання щодо:

– безсистемної та неконтрольованої вітчизняної практики застосування поліграфа;

– нерозробленості нормативно-правових документів, які регламентували б діяльність щодо його застосування;

– доцільності використання цього приладу та його результатів у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному провадженні;

– недостатнього рівня поінформованості у сфері міжнародної правозастосовної практики використання поліграфа та його результатів тощо.

Водночас беззаперечним є факт утвердження поліграфа в Україні. Істотно змінилося ставлення в суспільстві до процесу впровадження цього науково-технічного приладу в різні напрями та сфери діяльності, що слід вважати спільним здобутком тих, хто доклав усіх зусиль для розвитку вітчизняної поліграфології. Можна стверджувати, що:

– підготовлено наукове і практичне підґрунтя для повноцінного та всебічного застосування поліграфа в різних напрямках суспільних правовідносин;

– напрацьовано достатній досвід системного впровадження цього науково-технічного приладу, зокрема в кримінальне судочинство, й отриманих за його допомогою результатів;

– створено необхідні умови для подальшого розвитку цієї специфічної та водночас важливої діяльності в нашій державі.

Загалом доходимо висновку, що застосування поліграфа в правозастосовній практиці надало можливість на якіснішому рівні провести:

– кадровий відбір осіб на ключові посади в підрозділи Міністерства внутрішніх справ і Національної поліції України, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, Вищий антикорупційний суд, інші структури та відомства;

– підвищення ефективності антикорупційних і люстраційних процедур посадовців різного рангу, що постійно тривають у вітчизняних державних інституціях;

– розроблення новітніх форм протидії злочинності та розслідування вчинених кримінальних правопорушень;

– виявлення завербованих злочинців різного статусу, які здійснювали підривну діяльність на

території нашої держави, а також колаборантів та інших категорій прихильників «руського міра» тощо.

Однак досі залишається низка невирішених питань, які уповільнюють подальший розвиток поліграфологічної діяльності в Україні. Зокрема, серед чинників, які стримують застосування цього науково-технічного приладу в діяльності вітчизняних правоохоронних органів, Збройних сил, правозахисних організацій тощо, слід виокремити:

– недостатність нормативно-правового забезпечення, яке регламентувало б правовідносини, пов'язані із застосуванням поліграфа та його результатів у правозастосовній практиці;

– відсутність цільової державної програми подальшого розвитку діяльності із застосуванням поліграфа в Україні;

– нерозробленість програми практичного обміну досвідом зі світовою спільнотою, зокрема європейськими державами, щодо впровадження передових технологій поліграфологічного процесу;

– неузгодженість механізму державної підготовки спеціалістів-поліграфологів, що й спричиняє неоднозначне ставлення до таких спеціалістів;

– відсутність у спеціалізованих вітчизняних державних експертних інституціях та їх філіях судових експертів із застосуванням поліграфа експертів відповідного напрямку діяльності, крім Київського науково-дослідного інституту судових експертів, у якому кількість атестованих експертів цього профілю є номінальною для забезпечення всіх потреб у масштабах країни [12].

Невирішеними залишаються питання стосовно:

а) нерозробленості уніфікованої процедури проведення експертизи осіб із застосуванням поліграфа як єдиної, стандартизованої системи підготовки спеціалістів (експертів) та оцінювання їхньої кваліфікації;

б) побоювання з боку окремих посадовців, що результати дослідження осіб із застосуванням поліграфа можуть бути оцінені слідчими, прокурорами, судьями як ключові докази у відкритому кримінальному провадженні;

в) складності розуміння специфіки висновку, підготовленого спеціалістом (експертом) – поліграфологом, що позбавляє слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд реальної можливості визначити сутність проведеного спеціального дослідження із застосуванням поліграфа тощо.

Водночас найбільш дискусійним видається питання легалізації цього науково-технічного приладу.

Слід визнати, в нашій країні переважає бюрократичний підхід частини посадовців, які свідомо гальмують процес узаконення, захищаючи власні інтереси й аргументуючи це захистом прав громадян. Вони переконують, що:

– недостатньо напрацьовано вітчизняну практику щодо повноцінного впровадження поліграфа, зокрема в кримінальне судочинство, задля забезпечення доказовості отриманих за його допомогою результатів;

– в Україні бракує відповідних фахівців для виконання таких спеціальних досліджень, слабкою є обґрунтованість підготовлених ними висновків, які в сукупності з іншими важливими даними лягають в основу прийняття рішень посадовцями;

– діяльність суб'єктів, які надають послуги громадянам із застосуванням поліграфа, не контролюють державні інституції;

– за кордоном майже не напрацьовано нормативно-правове регулювання застосування поліграфа, що ставить під сумнів доцільність легалізації цього науково-технічного приладу в нашій державі.

Однак слід урахувати ментальні особливості українців, які вирізняють нас із-поміж інших народів, унаслідок чого кожне рішення чи дію конкретного посадовця слід узгоджувати з чинним законодавчим актом. У контексті поліграфологічної діяльності зазначимо, що чиновники різного рівня нібито й не заперечують необхідності системного впровадження такої процедури, однак посилаються на її законодавчу неврегульованість і відтермінують це питання на невизначений період. З іншого боку, акцентують увагу на тому, що інші країни, зокрема світові лідери виробників поліграфів і ті, що активно його застосовують (США, Японія, Китай, Канада), не ставлять за мету законодавче його врегулювання. Адже за кордоном цей прилад активно використовують, і таку доцільність обґрунтовують багаторічною практикою та ефективністю отриманих за його допомогою результатів. У зв'язку із зазначеним, обґрунтованою є потреба прийняти Закон України, який упорядковуватиме діяльність із застосуванням поліграфа та його результатів у вітчизняній правозастосовній практиці. Зауважимо, що 2015 року на базі Національної академії внутрішніх справ було створено міжвідомчу робочу групу з підготовки проекту закону, присвяченого врегулюванню процесу діяльності поліграфа в Україні. До її складу ввійшли досвідчені поліграфологи – теоретики і практики з МВС України, Національної академії внутрішніх справ, Міністерства оборони України та Збройних сил України, Міністерства доходів і зборів України, Українського бюро психофізіологічних досліджень і безпеки, ТОВ «Кадрова безпека», громадської організації «Колегія поліграфологів України», Колегії адвокатури України тощо. Результатом плідної праці міжвідомчої робочої групи став проект Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі», який було подано у Верховну Раду України із супровідними документами і зареєстровано за

№ 4094 [13; 14]. Майже одночасно інша робоча група розробила альтернативний проект Закону України № 4094-1 «Про поліграф та поліграфологічну діяльність». Протягом тривалого часу обидва законопроекти проходили процедуру ретельного вивчення фахівцями з обговоренням у парламентських комітетах, їх було направлено в експертні установи для оцінювання якості. Попри те, що суттєвих зауважень компетентні установи не висловили, однак жоден із проєктів у Парламент не надійшов, тобто їх було відхилено на підставі необхідності доопрацювання. Насправді ж ці документи повторили долю попереднього проекту Закону України «Про поліграф», що був поданий у Верховну Раду України ще 2009 року.

Зазначені нормативно-правові акти були спрямовані на:

– допомогу в реформуванні системи вітчизняних правоохоронних органів, органів прокуратури й суду;

– нагальне забезпечення процедури очищення державних інституцій від бюрократів, корупціонерів, зрадників;

– запобігання та перешкодження непрозорості, бездіяльності й непрофесіоналізму деяких посадовців під час прийняття конкретних рішень на різних рівнях вертикалі державного управління;

– забезпечення якісного кадрового відбору на відповідні посади в органах державної влади тощо.

Загалом було створено необхідні умови для легалізації поліграфа в Україні та можливості його системного впровадження з метою подолання суперечностей у ставленні до отриманих за його допомогою результатів і використання їх у кримінальному, цивільному, господарському й адміністративному провадженнях. Водночас слід констатувати, що поліграфологічна діяльність в Україні досі є напівлегітимною. Її регламентують окремі норми законів і підзаконних нормативно-правових актів, зокрема: законів України «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про судову експертизу», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про розвідку». Ці норми окреслюють конкретні завдання, які передбачають процедуру застосування поліграфів з огляду на специфіку діяльності певної державної інституції та їх цільову спрямованість. Окрім перелічених вище законів, є низка відомчих наказів і розроблених на їх підставі інструкцій щодо застосування поліграфа в конкретних напрямках діяльності (наказ Міністерства доходів і зборів України від 2 серпня 2013 року № 329 «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів»; наказ Міністерства оборони України від 14 квітня 2015 року № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з

використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних сил України»; наказ Служби безпеки України від 4 лютого 2016 року № 45 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України»; наказ Генеральної прокуратури України від 12 червня 2017 року № 180 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури»; наказ МВС України від 1 вересня 2017 року № 749 «Про затвердження Інструкції про порядок організації проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа»; наказ МВС України від 13 листопада 2017 року № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України»; спільний наказ Генеральної прокуратури України та Національного антикорупційного бюро України від 4 листопада 2019 року № 265/131 «Про затвердження Інструкції з організації та проведення поліграфологами Національного антикорупційного бюро України психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа кандидатів на адміністративні посади в Офісі Генерального прокурора»; наказ Управління Державної охорони України від 9 лютого 2021 року № 95 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України». Слід зважати на те, що перелічені вище норми законів і підзаконних актів охоплюють конкретну сферу діяльності й не поширюються на інші сфери суспільних правовідносин, а отже, є обмеженими в застосуванні. Саме тому постають проблеми щодо повноцінного використання результатів досліджень, проведених спеціалістами-поліграфологами. Крім того, законодавча неврегульованість поліграфа в Україні спричиняє низку інших проблемних питань, пов'язаних, зокрема, із:

– непрофесіоналізмом окремих осіб, які виконують спеціальні поліграфологічні дослідження. Через відсутність контролю з боку держави за діяльністю поліграфологів (спеціалістів, експертів) на українському ринку праці поряд з добросовісними приватними компаніями поліграфологів з'являються і «комерсанти», які мають меркантильну мету – заробіток, ігноруючи основоположні принципи законності, добропорядності, справедливості, неупередженості у виконанні цих досліджень. Така ситуація ускладнює можливість відшкодувати заподіяну шкоду, майнову або моральну, яку може бути завдано людині за результатами проведення поліграфологічного дослідження;

– у край обмеженою кількістю норм законодавства з регулювання цієї діяльності в

Україні, що призводить до «самодіяльності», унаслідок чого високою є імовірність порушити основоположні права людини та громадянина. Цілком очевидно, що необхідно чітко відпрацювати правовий механізм проведення дослідження осіб із застосуванням поліграфа. Тобто слід розробити та юридично закріпити:

– вимоги до осіб, які отримують сертифікат (чи будь-який інший документ), що дає право працювати поліграфологом, тобто захистити громадян від дилетантів;

– положення про необхідність забезпечення українського суспільства від нав'язливого бажання деяких роботодавців перевірити працівників на «детекторі брехні» без потреби, а також законодавчо встановити морально-етичні межі, які не може порушувати поліграфолог під час виконання цієї спеціальної процедури дослідження осіб із застосуванням поліграфа [12].

Відсутність норм, що впорядковують процедуру застосування поліграфа, на жаль, не стримує процес виробництва та збуту цих приладів і надання специфічних послуг за його допомогою. Тобто ринок у цій галузі повсякчас розширює обсяги. Невдовзі на території нашої держави можна прогнозувати його перерозподіл й активне впровадження поліграфа майже в усі сфери нашого життя. Адже комерційні перспективи «поліграфоіндустрії» в країні з адміністративно-командним управлінням економікою завжди можна оптимізувати в такий спосіб:

– створити в системі відповідних відомств, залучивши громадські організації, координаційно-аналітичні центри з питань упровадження комп'ютерного поліграфа;

– розробити та прийняти нормативно-правову базу застосування поліграфа для роботи як державних органів, так і недержавних установ, компаній тощо;

– прийняти порядок сертифікації вітчизняних поліграфологічних пристроїв і надання дозволу на ввезення та застосування на території України поліграфів провідних іноземних виробників.

Вирішення цих та інших проблемних питань, пов'язаних з легалізацією поліграфа та пов'язаною з ним діяльністю в Україні, надасть можливість опонентам оцінювати цей науково-технічний прилад усебічно й об'єктивно, засвідчувати переваги, що спрямовані змінювати на краще якість нашого життя і країни загалом. Необхідно усвідомлювати, що до поліграфолога звертаються особи переважно у зв'язку з нагальною потребою, пов'язаною з певною життєвою ситуацією чи іншими обставинами, аби засвідчити правдивість наданих раніше показань у відкритому кримінальному чи іншому провадженні. Одним зі шляхів ефективного вирішення цього питання є законодавче врегулювання поліграфа та діяльності щодо його використання в Україні. Це своєю

чергою конкретизує порядок і процедуру застосування вказаного науково-технічного приладу й визначити місце результатів, отриманих за допомогою нього, у системі доказів у межах кримінального процесу.

Наукова новизна

У науковій статті вперше здійснено комплексний і системний аналіз проблемної ситуації, пов'язаної з відсутністю окремого нормативно-правового акта, який на належному рівні регламентував би поліграфологічну діяльність в Україні. Акцентовано на тому, що законодавча прогалина негативно позначається на результатах досліджень, проведених із застосуванням поліграфа, зокрема на повноцінному використанні отриманих даних у затребуваних сферах і напрямках практичної діяльності. Запропоновано конкретні заходи для вирішення окреслених проблемних питань, що сприятиме забезпеченню повноцінного розвитку поліграфологічної діяльності в нашій державі.

Висновки

Активний розвиток поліграфологічної діяльності в Україні виявляє наявні прогалини в її нормативному регламентуванні. Вони стосуються

передусім неоднозначного ставлення певної категорії практиків до поліграфологічної діяльності, а також практичного використання результатів проведених досліджень із застосуванням поліграфа.

Обґрунтовано необхідність невідкладного впорядкування цієї діяльності на законодавчому рівні. Зазначене пов'язано з проблемними аспектами використання результатів досліджень, проведених спеціалістами із застосуванням поліграфа, у правозастосовній практиці, передусім щодо забезпечення доказів у кримінальному судочинстві.

Визначено переваги застосування поліграфа й отриманих за допомогою нього результатів за певними сферами та напрямами, де постає потреба прийняття конкретних кадрових чи ситуативних рішень, зокрема процесуальних.

Доведено, що подальший розвиток вітчизняної поліграфологічної діяльності може бути успішним за умови консолідації зусиль інституцій державної влади, від рішення посадовців яких залежить легалізація цього процесу й переведення його на якісно вищий рівень, що буде зумовлено довірою до цих досліджень, їх ефективністю, достовірністю і надійністю.

REFERENCES

- [1] Irkha, Yu., Butenko, O., Pohrebytskyi, M., Manzhai, O., & Krushynskiy, S. (2021). Problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennia zastosuvannia polihrafa v Ukraini [Problems of Regulatory and Legal Support of Polygraph Application in Ukraine]. *Mizhnarodnyi zhurnal informatyky ta merezhevoi bezpeky, International journal of computer science and network security*, 21(2), 203-206. [in Ukrainian].
- [2] Dmytrenko, N.A. (2021). Zastosuvannia polihrafa u kryminalnomu provadzhenni: osoblyvosti ta problemni pytannia [Application of the polygraph in criminal proceedings: peculiarities and problematic issues]. *Yurydychnyi biuletyn, Legal bulletin*, 22, 160-166. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.21> [in Ukrainian].
- [3] Linnyk, O.V., & Trubnikova, A.V. (2018). Dotsilnist vykorystannia polihrafa yak zasobu dokazuvannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy [The expediency of using the polygraph as a means of proof in the criminal process of Ukraine]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka), International legal bulletin: current problems (theory and practice)*, 3-4(12-13), 227-234 [in Ukrainian].
- [4] Smirnova, A.O., Turovska, A.S., & Polunina, L.V. (2020). Sproby pravovoho rehuliuвання detektsii brekhni pid chas dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Attempts at legal regulation of lie detection during pretrial investigation of criminal offenses]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 3(9), 216-222. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-216-222](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-216-222) [in Ukrainian].
- [5] Shevchenko, S. (2019). Subiekty administratyvno-pravovykh vidnosyn psykhoфизиологичныkh opytuvan z vykorystanniam polihrafa [Subjects of administrative and legal relations of psychophysiological surveys using a polygraph]. *Konstytutsiine pravo. Administratyvne pravo i protses. Finansove pravo. Informatsiine pravo. Mizhnarodne pravo, Constitutional right. Administrative law and process. Finance law. Informational law. International law*, 3. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2019.03.082> [in Ukrainian].
- [6] Shumilin, S.F., Kupryashina, E.A., Novikova, E.A., Potapov, V.J., & Stepanyuk, A.V. (2018). Limits of Using the Results of Polygraph Testing in Criminal Procedure. *Helix*, 8(4), 3535-3538. DOI: 10.29042/2018-3535-3538
- [7] Meijer, E.H., & Van Koppen, P.J. (2008). Lie Detectors and the Law: The Use of the Polygraph in Europe. *Psychology and Law: Bridging the gap*, 20, 31-50. DOI: 10.4324/9781315245713-10.
- [8] González, V.R., Toledo, F.J.C., García-García, D., & Pardo, E.F.V. (2021). Jurisprudence on psychophysiological methods in judicial statements as a nexus of psycho-criminological knowledge. *Revista Científica General Jose Maria Cordova*, 19(36), 1065-1080. DOI: 10.21830/19006586.779.
- [9] Fischer, L., Paul, B., & Voigt, T. (2019). Wahrheit unter dem Vergrößerungsglas. Vorstellungen von Subjekt und Technik in der Rechtsprechung zur Polygraphie. *Zeitschrift für Soziologie*, 48(5-). DOI: <https://doi.org/10.1515/zfsoz-2019-0029>.

- [10] Motliakh, O.I. (2012). *Polygraph: scientific nature of origin, regulatory and legal regulation and permissible limits of application [Polihraf: naukova pryroda pokhodzhennia, normatyvno-pravove rehuliuвання ta dopustymi mezhi zastosuvannia]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- [11] Leshukovych, T.A. (2013). *Formy vykorystannia polihrafa u kryminalnomu provadzhenni [Forms of using the polygraph in criminal proceedings]*. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 6-1(2), 192-195 [in Ukrainian].
- [12] Motliakh, O.I. (2022). *Polihrafologhiia [Polygraphology]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- [13] Mokrytska, A., & Slipchenko, T. (2019). *Vykorystannia polihrafa u pravookhoronni diialnosti: dosvid zarubizhnykh krain [Use of the polygraph in law enforcement: experience of foreign countries]*. *Aktualni problemy pravoznavstva, Actual problems of legal science*, 2(18), 163-168 [in Ukrainian].
- [14] Chernei, V.V., & Motliakh, O.I. (2018). *Polihrafologichna diialnist yak odyin iz perspektyvnykh napriamiv rozvytku Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav [Polygraph activity as one of the promising areas of development of the National Academy of Internal Affairs]*. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Sciences*, 4(109), 13-24. DOI: <https://doi.org/10.33270/011810904.13> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Ірха Ю., Бутенко О., Погребницький М., Манжай О., Крушинський С. Проблеми нормативно-правового забезпечення застосування поліграфа в Україні. *Міжнародний журнал інформатики та мережевої безпеки*. 2021. Вип. 21 (12). С. 203–206.
- [2] Дмитренко Н. А. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 22. С. 160–166. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.21>.
- [3] Линник О. В., Трубнікова А. В. Доцільність використання поліграфа як засобу доказування у кримінальному процесі України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4 (12–13). С. 227–234.
- [4] Смірнова А. О., Туровська, А. С., Полуніна Л. В. Спроби правового регулювання детекції брехні під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. Вип. 3 (9). С. 216–222. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-216-222](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-216-222).
- [5] Шевченко С. Суб'єкти адміністративно-правових відносин психофізіологічних опитувань з використанням поліграфа. *Конституційне право. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. Міжнародне право*. 2019. № 3. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2019.03.082>.
- [6] Shumilin S. F., Kupryashina E. A., Novikova E. A., Potapov V. J., Stepanyuk A. V. Limits of Using the Results of Polygraph Testing in Criminal Procedure. *Helix*. 2018. Vol. 8 (4). P. 3535–3538. DOI: 10.29042/2018-3535-3538.
- [7] Meijer E. H., Van Koppen P. J. Lie Detectors and the Law: The Use of the Polygraph in Europe. *Psychology and Law: Bridging the gap*. 2008. No. 20. P. 31–50. DOI: 10.4324/9781315245713-10.
- [8] González V. R., Toledo F. J. C., García-García D., Pardo E. F. V. Jurisprudence on psychophysiological methods in judicial statements as a nexus of psycho-criminological knowledge. *Revista Científica General José María Cordova*. 2021. No. 19 (36). P. 1065–1080. DOI: 10.21830/19006586.779.
- [9] Fischer L., Paul B., Voigt T. Wahrheit unter dem Vergrößerungsglas. Vorstellungen von Subjekt und Technik in der Rechtsprechung zur Polygraphie. *Zeitschrift für Soziologie*. 2019. Vol. 48 Issue 5–6. DOI: <https://doi.org/10.1515/zfsoz-2019-0029>.
- [10] Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : монографія. Київ : Освіта України, 2012. 394 с.
- [11] Лешкович Т. А. Форми використання поліграфа у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6–1. Т. 2. С. 192–195. (Серія «Юриспруденція»).
- [12] Мотлях О. І. Поліграфологія : підручник. Київ : Освіта України, 2022. 550 с.
- [13] Мокрицька А., Сліпченко Т. Використання поліграфа у правоохоронній діяльності: досвід зарубіжних країн. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 2 (18). С. 163–168.
- [14] Черней В. В., Мотлях О. І. Поліграфологічна діяльність як один із перспективних напрямів розвитку Національної академії внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 13–24. DOI: <https://doi.org/10.33270/011810904.13>.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2022

Chernei V. – Doctor of Law, Professor, Rector of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0247-263X>;

Motliakh O. – Doctor of Law, Professor, Head of the Scientific Laboratory for Psychological Support and Psychophysiological Research of the Educational and Scientific Institute of Correspondence and Distance Learning of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Priority Directions of the Development of Polygraphic Activities in Ukraine

The activation of polygraph activity in Ukraine convincingly proves its importance in making specific decisions by a certain category of subjects, including in problematic life situations in which a person finds himself. Polygraph data provide collection of necessary information, which is practically impossible to obtain in any other way without using special tools, as well as appropriate methods and methods of psychophysiological influence on an individual in the process of conducting such a study. Evaluating the positive achievements in the development of domestic polygraphology, one cannot ignore its weaknesses, one of which is the legislative instability of the polygraph and related activities. This gap significantly inhibits the full and systematic implementation of the obtained results of studies conducted by polygraph specialists on the order of the initiating parties. The solution to this problem is real and depends not so much on the technical or organizational capabilities of preparing a separate legislative act, but on the political will of domestic parliamentarians, who do not see the feasibility of legalizing the polygraph and activities related to its comprehensive implementation. The purpose of this scientific article is to highlight and analyze the issues raised. Methodology. The research uses the general dialectical method of scientific knowledge of real phenomena related to the regulation of polygraph activity in Ukraine. Results obtained. The scientific opinion regarding the inadequacy of the regulatory legislation existing in our country, which regulates polygraph activity, is substantiated, which thereby creates a number of problems in the issue of the full use of the results of research conducted by specialists using the polygraph. The main positions and arguments of opponents of the polygraph, which are based on the problems of regulating polygraph activity in Ukraine, are outlined. The attention is focused on their inadequate validity of interpretations regarding the full and systematic implementation of this scientific and technical device and the results obtained with its help in certain areas of practical activity. Emphasis is placed on the biased statements of individual practitioners who defend their own position that polygraph tests and their results can take over the functions of basic factual data in making specific decisions by officials, including the collection and use of relevant evidence.

Keywords: polygraph; polygraph specialist; polygraph examination; legislative non-regulation of polygraph activity.